

XILE: LA DEMOCRÀCIA SOTA VIGILÀNCIA

No, no ens recordem de Xile. Potser tan sols una impressió vaga i dolça que tot anava moderadament bé, sense cap sobresalt. I, de cop, com un llampec curt i encenedor, un reflex en la memòria: la jove democràcia xilena continua tutelada per un dels personatges llatinoamericans més nefastos d'aquest segle XX, el general Augusto Pinochet.

La darrera *crisis cuartelera* ha sotmès el país en el moment més delicat des que, el 1990, Pinochet, actual cap de l'exèrcit, "accedís" que Xile entrés en la via democràtica.

La rebel·lió dels dos antics caps militars de la desapareguda DINA (la policia secreta repressiva de la dictadura), a l'hora d'acatar la sentència dictada contra ells per la Cort Suprema, ha tornat a recordar a tothom que l'exèrcit "és intocable". La resistència dels dos militars ha pogut ser, a la fi, pràcticament vençuda, però al preu de fracturar novament poder civil i poder militar i d'assenyalar els límits de les institucions democràtiques.

El brigadier Pedro Espinoza, director d'operacions externes de la DINA, ja compleix presó a Punta Peuco i el temible cap del servei, el general Manuel Contreras, ha començat a complir-la a l'hospital naval de Talcahuano mentre espera un dictamen mèdic que l'obligui a ingressar en el mateix penal. Tots dos van ser trobats culpables d'organitzar l'assassinat, matusser i despietat, d'Orlando Letelier, ex-ministre d'Afers Estrangers del president Salvador Allende, el 21 de setembre de 1976 a Washington.

L'entrada directa del general Pinochet en la valoració de la sentència va disparar la crispació i va envalentir definitivament els dos culpables. Va declarar a la revista *La Tercera* que considerava "injust" el judici i assegurava que alguns sectors volen aprofitar el moment per jutjar el règim militar que ell va encapçalar entre el 1973 i 1990. I va ser molt explícit quan va dir que la sentència "pot desembocar en situacions molt greus i incontrolables".

Ha estat un "avís per a navegants" en tota regla. I una advertència feta en nom d'un exèrcit que, en aquestes i d'altres qüestions, reacciona encara com un sol soldat darrere del seu general. Segurament, a Pinochet no li va importar massa l'allau de crítiques que va rebre de la societat civil i del govern per la seva sortida de to anticonstitucional. Al general, només li importava que el seu missatge fos captat amb tota netedat pels sectors que ell considera "fràgils". I entre ells, evidentment, els magistrats de la Cort Suprema, nomenats personalment per ell durant la dictadura. Uns jutges, però, que no han pogut eludir en aquest cas la seva responsabilitat davant de l'amenaça del descrèdit internacional de Xile.

**La jove
democràcia
xilena continua
tutelada per un
dels personatges
llatinoamericans
més nefastos de
la història
d'aquest
segle XX:
el general
Augusto
Pinochet.
Fins el 1997 ell és
cap de les forces
armades, el taló
d'Aquilles
del país.**

Democràcia emmanillada. Pinochet va perdre el referèndum del 1988 per continuar en el poder com a president del país. Però no per deixar de ser el cap de les forces armades fins el 1997 ni per llançar per la borda tot l'entramat legal que va sustentar la dictadura. Després d'aquella victòria històrica del no, el general va conservar una bateria d'útils legislatius per impedir als governs democràtics que el van succeir exercir poders plens.

D'entrada, el 1978, la Junta Militar va promulgar una llei d'"autoamnistia" per garantir que tots els crims comesos durant la dictadura quedessin impunes. Tots, menys els comesos a l'estranger, com el cas Letelier. Aquesta llei -tot i que té una important esquadra que veurem tot seguit- ha lligat fins ara de mans i peus tots aquells que consideren la recuperació de la memòria col·lectiva i el càstig als responsables de la barbàrie l'única via cap al restabliment ple de la democràcia i la dignificació del país.

Paral·lelament, la Constitució de 1980, retocada obligatòriament pel referèndum de 1988, garanteix, efectivament, la permanència d'Augusto Pinochet al capdavant de les forces armades fins el 1997. El poder civil no té competències per fer ni els nomenaments ni la transferència a la reserva dels caps militars. La Constitució crea de fet un "estat" militar dins de l'estat.

El pacte impossible. La carta magna xilena pot ser reformada a través d'un referèndum o pel Congrés. Els dos presidents democràtics posteriors a la dictadura, Patricio Aylwin i Eduardo Frei, han descartat de fet la primera via per por que la societat es torni a polaritzar dramàticament en ple període de transició. Queda la segona via. Però exigeix una majoria qualificada tant a la Cambra de Diputats com al Senat. Això equival a l'establiment d'un acord, en aquests moments altament improbable, amb la dreta pinochetista RN-UDI, que disposa del 47,7% dels escons enfront del 58,3% de la governamental Concertació per a la Democràcia (democristians, socialistes i liberals). Al senat, a més, s'hauria de comptar amb els vots -un autèntic *hara-kiri*- de tots aquells senadors que Pinochet va nomenar a dit i que gaudeixen d'un mandat parlamentari intocable fins el 1997.

La constitució pinochetista vigent va assegurar un sistema electoral perquè les forces pròximes al règim sempre tinguessin una bona representació tot i ser derrotades electoralment. Dels 120 diputats de la Cambra, s'elegeixen 2 a cada una de les 60 circumscripcions en què es va dividir el país. Si la llista guanyadora obté el doble de vots que la llista següent, es queda amb els dos escons. Però si no és el cas, cada llista n'aconsegueix un. El sistema elimina la representació de les llistes petites característica de l'esquerra, afavoreix "les grans maquinàries electorals", com l'hereva política del règim

La catarsi argentina

Horacio Verbitsky, un dels primers periodistes argentins que van denunciar l'existència dels camps de concentració de la dictadura, autor del llibre *El vuelo de la muerte*, recordava fa poc un magistral article del desaparegut escriptor Julio Cortázar a la *Revista de Occidente* el 1981.

Cortázar explicava l'argument d'un conte que no s'havia atrevit finalment a escriure perquè es va adonar que "plagiava la realitat".

Era la història d'un grup d'argentins que fundava una ciutat sobre un cementiri. Només els líders del grup ho sabien, però callaven.

"La vida s'organitza i prospera –continuava Cortázar–, molt aviat la ciutat assoleix proporcions i altures considerables i els seus llums, que es veuen des de molt lluny, són el símbol orgullós dels qui han aixecat la nova metròpoli. És llavors quan comencen els símptomes d'una estranya inquietud, les sospites i els temors dels qui senten que forces estranyes els assetgen i d'alguna manera els denuncien i tracten d'expulsar-los. Els més sensibles comprenen finalment que viuen sobre la mort, i que els morts saben tornar a la seva manera i entrar en les cases, en els somnis, en la felicitat dels seus habitants."

"Lentament –escrivia Cortázar– desperten al pitjor dels malsons, a la freda i viscosa presència de repulsions invisibles, d'una maledicció que no s'expressa amb paraules però que tinyin amb el seu horror impronunciable tot allò que aquells homes van aixecar sobre una necròpoli."

No crec que ningú pogués definir millor la malaltia congènita, llavors i ara, d'una part de la societat argentina que redescobreix amb espant els horrors que un dia va decidir cobrir amb el mantell de l'oblit. E. S.

Julio Cortázar. Va descriure la "desmemòria" social argentina.

RN-UDI, i atorga una representació exagerada a la llista electoral que queda en segon lloc, el cas habitual també d'aquesta aliança dretana que vol oblidar ràpidament el passat.

Oblidar el passat? I aquesta és la gran qüestió. Com oblidar el passat quan botxins i víctimes de tortures encara es troben al carrer, quan encara és tan recent la memòria de l'horror, de la mort de milers de persones? Com és possible passar pàgina quan molts actors d'aquella tràgica interrupció de la legalitat continuen ocupant càrrecs de rellevància?

La magistratura xilena es troba davant d'un gran dilema: amagar el cap sota l'ala i acollir-se cegament al ritme que marca la legislatura de l'oblit o, pel contrari, donar resposta progressivament a les requisitòries constants que, sobre violacions de drets humans, rep de la societat civil. Aquesta segona opció, com demostren els casos Contreras i Espinoza, té riscos evidents. Però no és inviable.

I és que el cos legal heretat de la dictadura té,

amb tot, una important esquerda, L'article 5 de la Constitució xilena estipula que la sobirania de Xile s'atura allà on comencen les obligacions contretes en els tractats internacionals ratificats pel país. Entre aquests tractats hi ha les convencions de Ginebra sobre el tracte als presoners de guerra –ratificats el 1951– i el pacte internacional relatiu als drets civils i polítics, aprovat per l'assemblea general de les Nacions Unides el 16 de desembre de 1966.

La Junta Militar sempre havia esgrimit l'argument que Xile estava en "estat de guerra" el 1973 per justificar tota la seva política de terror posterior al cop. Per tant, com a pura hipòtesi jurídica, la Junta hauria d'haver aplicat les convencions de Ginebra lliurant als tribunals de justícia els casos de crims comesos contra els presoners. I en virtut dels pactes de l'ONU, l'amnistia pels militars només seria vàlida en casos de penes de mort "aplicades en nom d'un interès superior" i mai com a resultat de no respectar el tracte humanitari degut als presoners de guerra.

Un tribunal d'apel·lació de Santiago va explotar amb èxit aquesta escaleta el 27 de setembre de 1994 contra un antic agent de la DINA, Osvaldo Romo, acusat de la tortura i de l'assassinat d'un militant del MIR, Lumi Videla. Un altre jutjat va seguir la mateixa argumentació mesos després en un altre cas, aquest per doble assassinat.

Si la jurisprudència d'aquests casos queda definitivament confirmada, la justícia xilena podria veure immediatament gairebé tres-cents casos de "desaparicions" i d'assassinats comesos sota el règim militar. La Cort Suprema torna a tenir l'última paraula. Però, i el país? i la classe política democràtica ara ja en el poder?

Militars xilens. La cúpula militar justifica la política de terror, esdevinguda arran del cop d'estat, perquè Xile estava en "estat de guerra".

Volen realment destapar ara mateix la caixa dels trons? Sembla que no. Torna a planar l'argument de sempre: els militars. Però es complementa amb d'altres.

La cultura de l'èxit. Xile viu avui instal·lat en plena "era de l'èxit". Amb més d'un 10% de creixement anual i amb tan sols un 4 o 5% d'atur, el país viu una eufòria econòmica sense precedents. Una eufòria que ha de conviure, però, amb un nivell de pobresa encara elevadíssim: el 32% de la població. Durant la dictadura, no obstant, aquest índex arribava al 47%.

En aquest context, i amb la tutela militar, la doctrina de "fer només allò que és possible" ha arrelat amb força en els sectors influents de la societat. La cultura del "no" ha desaparegut gairebé del panorama polític, econòmic i intel·lectual xilè. La norma del pacte obligat, l'estratègia del consens "a qualsevol preu" ha estalviat al país moltes incerteses però li ha robat vitalitat i esperit crític. I un cert revisionisme de la dictadura, en clau positiva, està en marxa. Aquest pragmatisme radical ha acabat marginant aquells sectors que reivindiquen la memòria col·lectiva i el dret a la dissidència en un Xile embriagat per l'èxit.

L'amenaça persisteix i l'oblit acaba imposant-se. Fins quan? D'aquí dos anys, amb la jubilació de Pinochet i dels seus senadors, el poder civil pot quedar amb les mans més lliures per emprendre les reformes estructurals del sistema que enterri la democràcia restringida. Tindrà llavors el país el coratge de tancar les ferides amb dignitat? Podrà fer-ho? És una incògnita. Però el ben cert és que els fantasmes del passat difícilment desapareixen amb l'amnèsia col·lectiva.

Eduard Sanjuan

Terratrèmol col·lectiu

El procés de recuperació "de la planura aïllada per la mort i el silenci" –com descriu Julio Cortázar l'espai de la societat còmpli-ce– és diferent en el cas xilè o argentí. A Xile, la impotència per treure a la llum els horrors de la dictadura –la vigilància dels mateixos botxins sobre la democràcia és estricta– genera cansament i oblit i "el mirar a un altre costat" d'una part de la societat té lloc al mateix temps que la Junta Militar practica els seus mètodes de terror i assassinat.

D'aquí que els darrers testimonis dels mateixos militars que van participar en el genocidi argentí –com el del sergent Víctor Ibañez detallant "els vols de la mort"– esdevinguin un autèntic terratrèmol psicològic col·lectiu.

El mateix aparell civil democràtic instaurat després de la dictadura –la presidència Alfonsín– es va encarregar de posar "el punt final" després de fer parcialment el "necessari descens als inferns" que reclamava l'escriptor Ernesto Sábato i molts argentins. No va ser suficient perquè els culpables no havien reconegut mai les atrocitats comeses. I Ménem va indultar Videla, Massera i companyia. El punt final era impossible.

Ara, la confirmació en boca dels mateixos autors que la matança va existir ha deixat ja sense cap escapadòria possible a tots aquells que no havien volgut mai creure en aquell terror per por d'enfrontar-se amb la pròpia indiferència. La catarsi argentina no ha fet més que començar.

E. S.

RAFA GIL

Videla i Pinochet, al novembre del 1976. Raúl Ménem indultà l'ex-dictador argentí.

ARXIU

Manifestació contrària a la dictadura. L'estratègia del pacte a qualsevol preu ha llevat esperit crític a Argentina.